

УДК 378.018-047.22

Москаленко А. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат педагогічних наук, доцент

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті уточнено сутність основних понять “компетентність”, “професійна компетентність”, “професійно-педагогічна компетентність”; розглянуто програму підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу для забезпечення якісного зростання означеного феномена.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність, система, система методичної роботи вищого навчального закладу.

В статье уточняется суть основных понятий “компетентность”, “профессиональная компетентность”, “профессионально-педагогическая компетентность”; рассматривается программа повышения профессионально-педагогической компетентности преподавателей в системе методической работы высшего учебного заведения для обеспечения качественного повышения этого феномена.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, система, система методической работы высшего учебного заведения.

The focus of this article is on the essence of such basic definitions as “competence”, “professional competence” and “professional pedagogical competence”. The program for increasing teachers’ professional pedagogical competence in the system of methodological work of higher educational establishment is prepared to provide quality increase of this phenomenon.

Key words: competence, professional competence, professional pedagogical competence, system, system of methodological work of higher educational establishment.

Актуальність. В умовах стрімких соціально-економічних перетворень, переосмислення суспільних цінностей, оновлення системи вищої освіти, її гуманістичної спрямованості підвищуються вимоги до професійно-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу. В реалізації забезпечення цього феномену особливого значення набуває система методичної роботи вищого навчального закладу, що дозволяє оперативну отримувати інформацію щодо нових досягнень педагогічної науки і практики, аналізувати зміни в якості знань, сформованості вмінь, навичок студентів, в рівні їх вихованості та розвитку та здійснювати цілеспрямовану роботу з викладачами щодо подолання труднощів і проблем, які виникають у процесі їх професійної діяльності, підвищуючи їх професійно-педагогічну компетентність.

Важливість вирішення окресленої проблеми зумовлюється загостренням низки суперечностей, які характеризують сучасний простір вищої освіти в Україні в контексті підготовки викладачів вищого навчального закладу:

- між положенням, що декларується статтею 48 Закону України “Про вищу освіту” (17.01.2002), згідно якого майбутній педагог вищої школи повинен здобути спеціальну професійну психолого-педагогічну освіту, та відсутністю науково обґрунтованої системи такої підготовки (кількість годин, що виділяється навчальними планами підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” для забезпечення психолого-педагогічного компонента їх професійної підготовки, є недостатньою; Положення про підготовку науково-

педагогічних і наукових кадрів, що регламентує діяльність у галузі підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів (№ 309 від 1 березня 1999 р., затверджено постановою Кабінету Міністрів України) не визначає чітких механізмів формування професійно-педагогічної складової підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації);

- між соціальним запитом на педагога вищого навчального закладу здатного до неперервного підвищення професійно-педагогічної компетентності й невизначеністю змісту та структури, не розробленістю відповідних методичних засад забезпечення окресленого процесу на особистісно зорієнтованій та інтегративній основі.

- між утвердженням компетентнісного підходу в підготовці викладачів вищого навчального закладу, що забезпечувало б успішну самореалізацію викладача як професіонала та переважанням підходу до визначення змісту, форм і методів його підготовки, що передбачає накопичення певних знань, умінь і навичок.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема компетентності особистості в психолого-педагогічній літературі не є новою. Вона знайшла відображення у процесі розв'язання широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих головним чином на дослідження професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності. До окремих аспектів окресленої проблеми у своїх наукових розвідках зверталися О. О. Бодальов, О. І. Зимня, М. П. Лещенко, Т. І. Люріна, Г. О. Нагорна, Н. Г. Ничкало, Л. О. Савенкова, В. А. Семиченко, М. М. Солдатенко, Л. Л. Хоружа та ін.

Проблеми професійної підготовки педагогів вищої школи, теоретичні та методичні засади формування професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності, професійної компетентності викладачів вищого навчального закладу привертала увагу В. І. Бондаря, Н. В. Гузій, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюна, О. А. Лавріненка, С. І. Сисоєвої та ін.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дозволяє вирізнити декілька точок зору, що обґрунтовують місце методичної роботи в організації освітнього процесу. Зокрема, науковці Н. М. Ващенко, Б. А. Дьяченко, І. П. Жерносек, В. С. Пікельна, В. І. Пуцов розглядають методичну роботу як складову систему підвищення кваліфікації педагогів; Є. С. Березняк, В. В. Олійник, І. П. Раченко, Е. М. Ричихіна – як компонент організації структури управління навчальним закладом; Н. І. Клокар, Н. Г. Протасова – як структурну ланку системи неперервної освіти.

Інтерес для дослідження мають дисертаційні праці О. В. Полозенко “Організаційно-методичні умови удосконалення педагогічної діяльності викладача вищого аграрного навчального закладу” (2002), О. І. Гура “Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури” (2008) та ін.

Водночас проблема підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу ще не стала предметом окремого вивчення. У педагогіці відсутні системні дослідження, присвячені забезпеченню такого процесу (не розроблено моделі підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу; не визначено можливості змісту дисциплін, форм організації і засобів навчання для цілеспрямованого формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх викладачів вищого навчального закладу в магістратурі, аспірантурі та розвитку означеної компетентності у процесі практичної науково-педагогічної діяльності (зокрема, у системі методичної роботи вищого навчального закладу).

Формулювання цілей статті. **Мета** публікації – обґрунтувати необхідність забезпечення належних умов підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу для забезпечення якісного зростання означеної компетентності. Задля досягнення мети перед собою ми поставили такі завдання:

- уточнити сутність понять “компетентність”, “професійна компетентність”, “професійно-педагогічна компетентність”;

- розробити програму підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу для забезпечення якісного зростання означеної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконуючи перше завдання, звернемося до сутності поняття “компетентність”. У науковій літературі зустрічаються різні тлумачення цієї категорії. Вони принципово не відрізняються, проте дослідники виділяють і підкреслюють різні аспекти цього поняття.

В. І. Маслов характеризує компетентність як готовність на професійному рівні виконувати свої посадові та фахові обов'язки відповідно до сучасних теоретичних надбань і кращого досвіду, наближення до світових вимог і стандартів. На його думку, компетентність є поєднанням науково-теоретичних знань з практичною діяльністю конкретної людини, яке дає змогу постійно забезпечувати високий кінцевий результат [4].

В. Ю. Кричевський подає такі ознаки зазначеного поняття, як: наявність знань для успішної діяльності; розуміння цих знань для практики; набір операційних умінь, володіння алгоритмами вирішення задач; здатність творчо підходити до професійної діяльності [2].

Т. Г. Браже, визначаючи поняття “професійна компетентність”, до базових знань і вмінь додає ціннісні орієнтації спеціаліста, мотиви його діяльності, рівень загальної культури, стиль взаємодії з оточуючими, здатність до самовдосконалення та саморозвитку [1].

В. Ю. Стрельников вважає, що під професійною компетентністю педагога необхідно розуміти глибоке знання педагогом навчально-виховного процесу, сучасних проблем педагогіки, психології та предмета викладання, а також уміння застосовувати ці знання у своїй повсякденній практичній роботі [7].

Цікавим для нашого дослідження є психологічний аналіз професійної компетентності педагога, проведений А. К. Марковою. У змістові професійної компетентності вона виділяє процесуальний і результативний показники, визначає професійну компетентність педагога як його здатність і готовність виконувати особисту професійну діяльність [5].

Професійна компетентність обіймає блок знань, умінь і навичок двох типів. З одного боку, таких, що опікують розуміння конкретних професійних проблем та адекватність формулювання висновків, об'єктивізацію спеціальних термінів, виокремлення головної інформації, оцінку її значущості з позиції професійної діяльності; з іншого боку, – забезпечують подолання психологічного бар'єра під час спілкування за допомогою засобів мови та активізацію комунікативного потенціалу особистості на основі усвідомлення нею власної потреби в такому спілкуванні, а також здатність налагоджувати контакт, розпочинати, підтримувати й закінчувати комунікацію, емоційно відгукуватися на наміри партнера; знання структури й особливостей ведення діалогу, вміння моделювати його хід та передбачати варіанти реалізації комунікативних намірів учасників мовленнєвої взаємодії, підтримки та стимулювання їхньої ініціативи й інтересу; передбачення можливих утруднень та способів їх подолання; вміння керувати собою, стримувати небажані емоції, передбачати наслідки своїх та чужих дій, адекватно їх оцінювати з метою послаблення негативних впливів та досягнення власних комунікативних намірів.

Поняття “професійно-педагогічна компетентність” вперше в науковий обіг було введено Н. В. Кузьміною [3]. Автор професійно-педагогічну компетентність (педагога за фахом) визначає як “сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою найкращого вирішення педагогічних завдань” [3, 90].

У рамках нашого дослідження професійно-педагогічну компетентність викладача визначаємо як інтегральну якість, цілісне відносно стійке особистісне утворення, що проявляється у використанні узагальнених умінь організації та здійснення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, які відображають методологічну та технологічну його сторони й забезпечують здатність оптимально вирішувати професійно-педагогічні завдання.

Виконуючи друге завдання, насамперед, з'ясуємо значення ключового для нашого дослідження поняття "система". Звернемося до довідникової літератури. Поняття "система" в філософському словнику визначається як "сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія" [8, 626]. Визначення зазначеного поняття в Новому тлумачному словнику української мови дещо інше, хоча за суттю не відрізняється. "Система – порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь" [6, 207].

Вивчення та аналіз стану досліджуваної проблеми на практиці свідчить, що, на жаль, недостатньо використовуються можливості системи методичної роботи вищого навчального закладу для підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів.

Систему методичної роботи вищого навчального закладу розглядаємо як складно організовану, багатофункціональну, відкриту освітню систему, яка забезпечує прогресивний розвиток, створює можливості індивідуального зростання кожного викладача.

Система методичної роботи вищого навчального закладу має всі можливості для забезпечення зростання рівня професійно-педагогічної компетентності викладача з урахуванням набутого досвіду (вдосконалення професійних якостей, збагачення й оновлення наявної суми знань і вмінь) та особистісних змін (розвиток особистісних властивостей, задоволення індивідуальних освітніх потреб, забезпечення повнішої самореалізації викладача у професійній діяльності). В основі функціонування системи методичної роботи вищого навчального закладу має знаходитися навчально-розвивальна діяльність, спрямована на досягнення окресленої мети. Невідривність від практичної діяльності дає змогу поєднувати набуті теоретичні знання з практикою; надавати оперативну індивідуальну методичну допомогу викладачеві; враховувати сильні і слабкі сторони у професійній діяльності педагога; створювати умови для обміну досвідом.

Нами розроблено програму спецкурсу "Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів ВНЗ".

Спецкурс розраховано для молодих викладачів в обсязі 72 години (2 кредити): 17 годин лекційних та 17 годин практичних занять, 38 годин – самостійна робота, форма підсумкового контролю – залік.

Спецкурс має важливе значення для підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів, оскільки сприяє накопиченню психолого-педагогічних знань, оволодінню методами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів; застосуванню викладачами новітніх педагогічних технологій у практиці; засвоєнню молодими викладачами основних норм і правил професійної поведінки; дає змогу діагностувати свій рівень сформованості професійно-педагогічної компетентності і шляхом рефлексії відшукати нормативне в індивідуальному; визначати й аналізувати типові помилки педагогічної поведінки, давати оцінку роботі викладача крізь призму морального вибору; допомагає формуванню позитивного ставлення до себе та інших учасників навчально-виховного процесу тощо. Мета спецкурсу полягає в розкритті закономірностей процесу формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ.

Теоретичний зміст навчального курсу не збігається з проблемами, які визначені дисциплінами психолого-педагогічного циклу, що вивчаються в магістратурі, аспірантурі і не повторює їх. Він поглиблює та розширює знання, котрими мали оволодіти студенти магістратури з курсів психолого-педагогічного циклу. Цей підхід, заснований на принципі компліментарності (додатковості), дає змогу вдосконалити рівень професійно-педагогічної компетентності викладачів вищого навчального закладу.

Вивчення спецкурсу передбачає:

- використання ідей, теоретичних положень і висновків філософії, педагогіки, соціології, психології, естетики, етики;
- методів дослідження, які застосовують в філософії, соціології, психології, математиці, естетиці, етиці.

Спецкурс передбачає теоретичне та практичне оволодіння молодими викладачами ВНЗ основами педагогічної культури, розвиток особистісних якостей, розуміння

особливостей свого морального статусу, вагомості професійно-педагогічних знань і вмінь. Тому у процесі вивчення спецкурсу теоретичний матеріал повинен обов'язково підкріплюватися та ілюструватися прикладами з педагогічної практики, використання активних методів навчання: дискусії, відеофрагменти педагогічних ситуацій, анкетування, творчі завдання.

Основною формою проведення навчальних занять, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу, є лекції (міжособистісне спілкування та колективне мислення). Поглиблення теоретичних знань і відпрацювання професійно-педагогічних умінь (говорити, тримати увагу слухачів, оцінювати, ставити запитання, міркувати тощо) відбувається на практичних заняттях (самореалізація кожного молодого викладача).

Принципами відбору змісту і структурування навчального курсу є:

- принцип цілісності (дозволяє орієнтуватися на наскрізний розгляд підготовки викладача вищого навчального закладу в системі неперервної освіти із загальними тенденціями розвитку освітньої галузі);
- принцип об'єктивності (дозволяє розглядати професійно-педагогічну компетентність викладача з відображенням реальної готовності викладачів здійснювати професійно-педагогічну діяльність);
- принцип варіативності (дозволяє вносити певні авторські корекції у презентації курсу у відповідності з власною концептуальною моделлю);
- принцип рівневої диференціації (дозволяє засвоювати зміст спецкурсу на кількох рівнях, що визначаються активністю і самостійністю молодих викладачів при виконанні індивідуальних завдань, контрольних робіт).

Спецкурс поділяється на 2 модулі: модуль 1 – Теоретико-методологічні аспекти проблеми розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ; модуль 2 – Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ.

У першому модулі : подається характеристика базових понять; висвітлюються етико-педагогічні ідеї щодо професійно-педагогічної компетентності, що знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних педагогів-просвітителів, учених; характеризується сутність і структура професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ; визначається вплив професійно-педагогічної компетентності на імідж викладача вищого навчального закладу.

У другому модулі : розкриваються методологічні засади розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ як багатофакторний процес; характеризуються рівні сформованості професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ; подається класифікація типових помилок професійно-педагогічної поведінки викладача ВНЗ; розкриваються особливості розвитку професійно-педагогічної компетентності в системі методичної роботи університету.

Для молодих викладачів оцінкою всієї роботи із спецкурсу “Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів ВНЗ” є:

- знання: сутності, функцій, структури професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ, особливостей розвитку;
- вміння: здійснювати порівняльний аналіз розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача ВНЗ у системі освіти України та зарубіжних країн; визначати рівні сформованості професійно-педагогічної компетентності колег і шляхи її психолого-педагогічної корекції у професійній діяльності; постійно використовувати досягнення педагогічної науки та практики у своїй діяльності; працювати творчо, нетрадиційно, усувати формалізм і одноманітність у своїй роботі як викладача ВНЗ.

Висновки. Отже, система методичної роботи вищого навчального закладу має можливість забезпечувати підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів. Організація навчання молодих викладачів вищих навчальних закладів за запропонованою програмою спецкурсу стане одним із шляхів для забезпечення якісного зростання професійно-педагогічної компетентності відповідної категорії викладачів без відриву від основного виду діяльності. Проблема підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи вищого навчального закладу не вичерпується

виконанням завдань даного дослідження. Необхідно розробити систему заходів, що забезпечили б цілісний, неперервний, поетапний процес з урахуванням особистісних досягнень викладачів.

Література

1. Браже Т. Г. Основные принципы совершенствования профессиональной квалификации учителей в ИУУ / Т. Г. Браже // Совершенствование профессиональных знаний и умений учителя в процессе повышения его квалификации: Сб. научн. трудов. – М.: АПН СССР, 1982. – С. 18–33.
2. Кричевский В. Ю. Совершенствование знаний директора школы об управлении / В. Ю. Кричевский // Директор школы в системе повышения квалификации: Сб. науч. тр. / Ред. кол. Е. Н. Тонконогая (отв. ред.) и др. – М.: Изд-во АПН СССР, 1983. – С. 31–39.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М: Высшая школа, 1990. – 119 с.
4. Маслов В. І. Принципи менеджменту в установах освіти / В. І Маслов // Освіта і управління. – 1997. – №1. – С. 77–81.
5. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 56-63.
6. Новий тлумачний словник української мови : У 4-х т. – К.: Аконтіт, 1999. – Т. 4. – 942 с.
7. Стрельников В. Ю. Развитие профессиональной компетентности учителей в учреждениях послыдипломной освіти: дис... к. пед. н. : 13.00.01 / В. Ю. Стрельников. – К., 1990. – 223 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Редкол. : С. С. Аверенцев. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.